

IV. DIALOGI EKUMENICZNE I MIĘDZYRELIGIJNE

Studia Oecumenica 15 (2015)
s. 247–263

PIOTR JASKÓŁA

Wydział Teologiczny UO

Sakrament Eucharystii we współczesnych dialogach ekumenicznych

Sacrament of Eucharist in Contemporary Ecumenical Dialogues

Abstract

The article presents the teaching on Eucharist in the study document *Harvesting the Fruits. Aspects of Christian Faith in Ecumenical Dialogue* (New York 2009) prepared by Walter Card. Kasper. The whole document is based on the reports of bilateral dialogues led after II Vatican Council by Roman Catholic Church with Anglican Communion, Lutheran World Federation, World Methodist Council and World Alliance of Reformed Churches. Documents of these dialogues show the central role of Eucharist as the beginning and the “summit” of the Church. In the time of Reformation the teaching about the sacrificial character of Eucharist, about the real presence of Christ and about ministry became the subject of strong controversy. Thanks to the biblical category of *anamnesis* nowadays ecumenical dialogues marked out new perspectives in the understanding of Eucharist and new possibilities of inter-denominational convergences. The new rediscovery of the role of epiclesis constitutes in it a favourable factor. Despite many questions remaining still open, growing is the hope for common celebration of the Eucharist.

Keywords: ecumenical dialogue, Eucharist, ministry, ordination, Reformation, sacrament, II Vatican Council.

Streszczenie

Artykuł prezentuje problematykę Eucharystii w dokumencie studyjnym *Harvesting the Fruits. Aspects of Christian Faith in Ecumenical Dialogue* (New York 2009) opracowanym przez kard. W. Kaspera. Cały dokument studyjny oparty jest na sprawozdaniach z dialogów bilateralnych, jakie Kościół Rzymskokatolicki prowadził po Soborze Watykańskim II ze Wspólnotą Anglikańską, Światową Federacją Luterzańską, Światową Radą Kościołów Metodystycznych i Światowym Aliansem Reformowanym. Dokumenty z dialogów pokazują centralną rolę liturgii, zwłaszcza liturgii Eucharystii jako początku i „szczytu” Kościoła. W czasie Reformacji nauka o ofiarniczym charakterze Eucharystii, realnej obecności Chrystusa i święceniach kapłańskich stała się przedmiotem ostrych kontrowersji. Współcze-

śnie dzięki biblijnej idei *anamnesis* dialogi ekumeniczne wytyczyły nowe perspektywy rozumienia Eucharystii oraz możliwości międzywyznaniowych konwergencji. Sprzyja im również ponowne odkrycie roli epiklezy. Mimo wielu otwartych pytań rośnie nadzieja na wspólne świętowanie Eucharystii.

Słowa kluczowe: II Sobór Watykański, Reformacja, dialog ekumeniczny, sakrament, urząd, Eucharystia.

Dla zaangażowania się Kościoła rzymskokatolickiego w ruch ekumeniczny przełomowe znaczenie miał Sobór Watykański II. Soborowy Dekret o ekumenizmie *Unitatis redintegratio*¹ uznał potrzebę przywrócenia widzialnej jedności chrześcijan za jedno ze swoich podstawowych zadań. Sobór przypominał, że „Chrystus Pan założył jeden jedyny Kościół”, a „brak jedności jawnie sprzeciwia się woli Chrystusa” i „jest zgorszeniem dla świata”². Dekretem *Unitatis redintegratio* Kościół rzymskokatolicki formalnie włączył się w ruch ekumeniczny na forum światowym, regionalnym i lokalnym. Od tego czasu już przez pół wieku Kościół rzeczywiście realizuje różnorodne ekumeniczne przedsięwzięcia i inspiruje do nowych, pojednanych rozwiązań. Szczególna rola w poszukiwaniu nowych rozwiązań przypada dialogom doktrynalnym prowadzonym na różnych poziomach.

W dotychczas prowadzonych dialogach wypracowano szereg dokumentów, które są świadectwem wspólnych poszukiwań i realizacji woli Chrystusa zapisanej przez św. Jana „aby byli jedno” (J 17,21). Odpowiednio do modlitwy Chrystusa celem prowadzonych dialogów teologicznych jest głębsze teologiczne poznanie wyznaniowych różnic i historycznych przyczyn kościelnych podziałów. Uczestnicy dialogów są świadomi, że jedynie na fundamencie wspólnej wiary w Jezusa Chrystusa można budować drogę prowadzącą do pełnej widzialnej jedności wszystkich chrześcijan żyjących w prawdzie i miłości.

Z perspektywy półwiecza wyraźnie widać, że wiele międzykościelnych uprzedzeń i nieporozumień osadzonych w przeszłości udało się przezwyciężyć, zbudowano pomosty dla nowego wzajemnego poznania się, zrozumienia i praktycznej współpracy. Niemniej w wielu kwestiach odczuwa się ekumeniczny niedosyt. Początkowy ekumeniczny entuzjazm zdaje się być tłumiony może nie tyle sceptycyzmem, ile pewną formą nowego realizmu, który w ruchu ekumenicznym dostrzega wielką rolę czynników pozateologicznych, a nawet pozakościelnych³.

¹ *Sobór Watykański II. Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 1967, 297–339 (= UR).

² UR 1.

³ Zob. np. O.H. PESCH, *Gemeinschaft beim Herrenmahl. Plädoyer für ein Ende der Denkverweigerungen*, w: B.J. HILBERATH, D. SATTler (red.), *Vorgeschnack. Ökumenische Bemühungen um die Eucharistie*, Mainz 1995, 539–571; CH. BERGERAU (red.), *Abendmahl – Fest der Hoffnung. Grundlagen – Liturgien – Texte*, Gütersloh 2000; CENTRE D'ÉTUDES OECUMÉNIQUES (STRASBOURG),

Niniejsze opracowanie po krótkim historycznym wprowadzeniu w problematykę zamierza zebrać najważniejsze „owoce” dialogów doktrynalnych na temat Eucharystii, jakie zrodziły się z rozmów, które Kościół rzymskokatolicki prowadził i po dziś dzień prowadzi z anglikanami (*Anglican Communion*), luteranami (*Lutheran World Federation*), ewangelikami reformowanymi (*World Alliance of Reformed Churches*) i metodystami (*World Methodist Council*). Te dialogi są jednymi z najstarszych z bilateralnych dialogów i najbardziej reprezentatywne dla dialogu Kościoła rzymskokatolickiego z Kościołami poreformacyjnymi⁴. Podstawą niniejszego opracowania jest książka kard. W. Kaspera *Die Früchte ernten. Grundlagen christlichen Glaubens im ökumenischen Dialog*⁵. Książka powstała przy współpracy członków i konsultantów Papieskiej Rady ds. Popierania Jedności Chrześcijan, której kardynał do 2010 r. był przewodniczącym. Tekst ma charakter dokumentu studyjnego – podsumowującego wyniki wspomnianych dialogów bilateralnych, inspirującego do ich recepcji oraz poszukiwań nowych rozwiązań w zakresie podstawowych prawd chrystologicznych, trynitologicznych, soteriologicznych i eklezjologicznych. Niniejsze opracowanie koncentruje się tylko na problematyce Eucharystii. W niej jednak ogniskuje się wiele różnorodnych zagadnień teologicznych domagających się nowych ekumenicznych rozwiązań. Zebranie wyników z prowadzonych dialogów pozwoli ukazać też te zagadnienia, które dotychczas nie doczekały się połączonych odpowiedzi.

1. Początki istotnych różnic

Reformatoryzy rozumieali Kościół jako wspólnotę wiernych (*congregatio fidelium*), której zwiastowane jest słowo Boże i w której we właściwy sposób sprawowane są sakramenty. M. Luter często podkreślał, że sakramenty winny być

INSTITUT FÜR ÖKUMENISCHE THEOLOGIE (TÜBINGEN), KONFESSIONSKUNDLICHES INSTITUT (BENSHEIM), *Abendmahlsgemeinschaft ist möglich. Thesen zur eucharistischen Gastfreundschaft*, Frankfurt 2003; D. SÄTTLER, F. NÜSSEL, *Menschenstimmen zu Abendmahl und Eucharistie. Erinnerungen – Anfragen – Erwartungen*, Frankfurt 2004; D. SÄTTLER, *Abendmahl und Eucharistie. Anregungen durch eine Umfrage im Kontext des Ökumenischen Kirchentags*, „*Stimmen der Zeit*” 221 (2003), 651–662; TAZ, *Zu Seinem Gedächtnis. Eucharistische Christus-Anamnese im Kontext des Ökumenischen Kirchentags*, „*Geist und Leben*” 76 (2003), 197–210; ÖKUMENE-KOMMISSION DER DEUTSCHEN BISCHOFSKONFERENZ, *Zur Frage der eucharistischen Gastfreundschaft bei konfessionsverschiedenen Ehen und Familien*, „*Una Sancta*” 52 (1997), 85–88; P. JASKÓŁA, R. PORADA (red.), *Wspólna Eucharystia – cel ekumenii*, Opole 2005.

⁴ Dialog Kościoła rzymskokatolickiego z Kościołami zrzeszonymi w Światowej Federacji Luteranckiej rozpoczął się 1867 r., z Kościołami reformowanymi – w 1970 r., z Kościołem anglikańskim – w 1970 r., z Kościołami metodystycznymi w 1967 r.

⁵ Paderborn 2011. Wydanie oryginalne: *Harvesting the Fruits. Aspects of Christian Faith in Ecumenical Dialogue*, New York 2009.

włączone w przepowiadanie słowa Bożego i rozumiane tylko w ścisłym związku ze słowem Bożym. J. Kalwin, pisząc o sakramencie, używał określeń: świadectwo, symbol, obietnica, pieczęć, zadatek wiary, umocnienie wiary. Według reformacyjnej nauki istnieją tylko dwa sakramenty – chrzest i Eucharystia. Tylko te miał ustanowić wprost sam Chrystus i dlatego też one stanowią podstawę dla zrozumienia istoty i życia Kościoła. Niektórzy luteranie uznają także pokutę za sakrament⁶.

Spory katolicko-protestanckie związane z nauczaniem o sakramentach i ich praktykowaniem dotyczyły przede wszystkim rozumienia Eucharystii jako ofiary. Luter nazwał Mszę „papieskim bałwochwalstwem”⁷. W podobnym tonie formułował sądy *Katechizm Heidelberski*, który we Mszy upatrywał zaprzeczenie jedynej ofiary Jezusa Chrystusa i ukrytą formę pogaństwa⁸. Słowa ostrej krytyki odnosili reformatorzy do rozumienia kapłaństwa. W tym kontekście pojawiał się też problem Komunii św. pod dwoma postaciami.

Odnosnie do rozumienia realnej obecności Chrystusa w Sakramencie Ołtarza utrzymywały się wśród reformatorów różne opinie. M. Luter zdecydowanie bronił nauki o realnej i prawdziwej obecności. Zgodnie ze słowami Jezusa, Wieczerza Pańska jest według niego Ciałem i Krwią Chrystusa wydanymi za nas. W ostrych sporach sprzeciwiał się symbolicznemu rozumieniu reprezentowanemu przez H. Zwingliego i realnej, ale duchowej obecności, za którą opowiadał się J. Kalwin. Później stanowisko Lutera osłabił Melancthon ze swoimi zwolennikami, tłumacząc, że Chrystus nie jest obecny „w, z i pod postaciami chleba i wina”, ale tylko „z chlebem i winem”. Katolickie pojęcie „transsubstancjacji” zostało odrzucone przez wszystkich reformatorów⁹.

Reformacja w Anglii z dystansem spoglądała na teologiczne debaty toczące się na kontynencie, niemniej otwartą była na wpływy reformacyjnej nauki odnośnie do rozumienia Eucharystii, którą praktykowano bądź to na sposób zbliżony do wciąż żywej tradycji katolickiej, bądź to na sposób zbliżony do pozycji kalwińskich. Różnice z okresu reformacji widoczne są w Kościele anglikańskim po dziś dzień w nastawieniu reprezentowanym przez anglikatolików (*High Church*) i stronnictwo ewangelickie (*Low Church*).

Metodyzm, który wziął swój początek w Kościele anglikańskim, w dużej mierze zachował klasyczne anglikańskie pozycje, przyjmując prawdziwą obecność

⁶ Temat ten wzbudzał wiele kontrowersji między samymi protestantami już w okresie Reformacji, jak i, oczywiście, między protestantami i katolikami. Zob. W. KASPER, *Die Früchte ernten* 164 (= DFE).

⁷ WA 50, 200.

⁸ Zob. *Katechizm Heidelberski*, B. STAHL (red.), Warszawa 1988, pytanie 80.

⁹ Por. DFE 165.

Chrystusa w Eucharystii. Metodystom od samego początku bardziej zależało na odnowie duchowej niż na reformowaniu nauczania¹⁰.

Katolickie pozycje zostały dokładnie sprecyzowane na Soborze Trydenckim w *Dekrecie o sakramentach*, w *Dekrecie o Najświętszym Sakramencie Eucharystii*, *Kanonami*, w *Nauce o Komunii pod dwoma postaciami* i w *Nauce o Ofierze Mszy*¹¹.

2. Istotne punkty ekumenicznego konsensusu w nauce o Eucharystii

Wszystkie cztery wspomniane dialogi wprost lub okazyjnie odnoszą się do rozumienia Eucharystii. Oficjalnie uznany konsensus zawierają uzgodnienia dialogu katolicko-anglikańskiego (ARCIC), które mówią nawet „o substancjalnej zgodzie” w istotnych punktach nauczania o Eucharystii oraz o osiągniętym konsensusie, który „zgodny jest z nauką biblijną i tradycja naszego wspólnego dziedzictwa”¹².

Elementy większego lub mniejszego ekumenicznego konsensusu można by ująć w pięciu punktach: przyznaniu Eucharystii centralnej roli w życiu Kościoła (1), rozumieniu Eucharystii jako anamnezy i ofiary (2), podkreślaniu realnej obecności Chrystusa w Eucharystii (3), ponownym odkryciu roli epiklezy (4) oraz powiązaniu Eucharystii w ordynowanym urzędem (5).

2.1. Eucharystia – centrum życia Kościoła

Dialog anglikańsko-katolicki widzi w Eucharystii centralny element życia Kościoła. Eucharystia bowiem poprzez życie, śmierć i zmartwychwstanie Chrystusa tworzy, żywi i pogłębia nową relację między Bogiem a człowiekiem. „Chrystus poprzez Ducha Świętego daje w Eucharystii życie Kościołowi, umacnia jego wspólnotę i wspiera jego misję”¹³. Eucharystia jest znakiem i środkiem budującym jedność Ciała Chrystusa. Ona posiada także wymiar eschatologiczny,

¹⁰ Por. *tamże*. Obszerne opracowanie Eucharystii w ujęciu metodystycznym i w dialogu katolicko-metodystycznym zawiera monografia P. KANTYKI, *Ku wspólnemu rozumieniu Kościoła. Eklezjologia dialogu katolicko-metodystycznego*, Lublin 2008, 133–159.

¹¹ *Dokumenty Soborów Powszechnych*, t. 4, opr. A. BARON, H. PIETRAS, Kraków 2005. Współczesne międzywyznaniowe problemy związane z Eucharystią syntetycznie opracował W. HANC, *Trudności i przeszkody na drodze ku eucharystycznej pełni*, w: *Wspólna Eucharystia – cel ekumenii*, 179–196. Zob. też TENŻE, *Ekumeniczny wymiar sakramentów chrześcijańskiej inicjacji*, Włocławek 2003.

¹² Tzw. *Windsor-Erklärung* (1971), 1. Tekst m.in. w: *Dokumente wachsender Übereinstimmung*, t. 1, H. MEYER, D. PAPANDREOU, H.J. URBAN, L. VISCHER, (red.), Paderborn 1983, 139–142.

¹³ *Windsor-Erklärung* 3. Zob. P. KANTYKA, *Anglikanie i metodyści w dialogu z katolikami na temat Eucharystii*, w: *Wspólna Eucharystia – cel ekumenii*, 225–242.

stanowi przedsmak nadchodzącego królestwa Bożego. W niej przepowiadana jest śmierć Pana, aż On przyjdzie. Z wdzięcznością spoglądamy na to, co dla nas zrobił, radujemy się Jego obecnością, oczekujemy Jego przyjścia i ostatecznego objawienia oraz pełni Jego panowania¹⁴.

Również dla członków komisji dialogu luterkańsko-katolickiego w dokumencie *Wieczera Pańska* nie podlega dyskusji istotne znaczenie Eucharystii dla rozumienia jedności Kościoła¹⁵, jego posłannictwa¹⁶ i znaku wiecznej chwały (*ewigen Herrlichkeit*)¹⁷. Wieczera Pańska, będąc tajemnicą wiary w ścisłym tego słowa znaczeniu, należy do podstawowych misterii zbawienia. Ostatecznie jest ona związana z samą tajemnicą Trójjedynego Boga. „Eucharystia jest równocześnie źródłem i szczytem życia Kościoła. Bez wspólnoty eucharystycznej nie ma żadnej pełnej wspólnoty Kościoła, podobnie jak bez wspólnoty Kościoła nie istnieje żadna prawdziwa wspólnota eucharystyczna”¹⁸.

Dialog reformowano-katolicki centralną rolę Eucharystii w życiu Kościoła dostrzega przede wszystkim w tym, że jest ona źródłem i kryterium dla odnowy Kościoła. Ustawicznie odnawiane rozumienie Kościoła prowadzi do odnowionych form Eucharystii, ukazując Kościół w wyraźny sposób jako wspólnotę eucharystyczną. Równocześnie odnowa Kościoła poprzez Eucharystię stanowi ustawiczne wyzwanie dla Kościoła, by nie zapominał o swoim posłannictwie – zwiastowaniu dzieła pojednania¹⁹.

Centralną rolę Eucharystii w życiu Kościoła wielokrotnie podkreślono w dialogu metodystyczno-katolickim. Także w tym dialogu dużą rolę odgrywa kategoria nowości. Podczas każdej Eucharystii w nowy sposób wsłuchujemy się w słowo Boże, w nowy sposób spotykamy Chrystusa i we wspólnocie głębiej doświadczamy zbawczych tajemnic. Jedność, posłannictwo i eschatologiczny charakter Kościoła realizowane poprzez Eucharystię są w tekstach tego dialogu równie ważne, jak w poprzednich²⁰.

¹⁴ Por. *Windsor-Erklärung*, 2–4.

¹⁵ *Wieczera Pańska. Raport Wspólnej Komisji Rzymskokatolickiej – Ewangelicko-luterkańskiej* (1978), w: K. KARSKI, S.C. NAPIÓRKOWSKI (red.), *Bliżej wspólnoty. Katolicy i luteranie w dialogu 1965–2000*, tłum. S.C. Napiórkowski, Lublin 2003, 165–195.

¹⁶ *Wieczera Pańska*, 39.

¹⁷ *Tamże*, 43.

¹⁸ *Tamże*, 26, por. 25, 27, 28. Zob. J. NOWAK, *Perspektywy wspólnej Eucharystii w dialogach ewangelicko-katolickich*, w: *Wspólna Eucharystia – cel ekumenii*, 243–252.

¹⁹ Por. *Die Gegenwart der Kirche in der Welt*, 73, 75, 82, 86, 88, w: *Dokumente wachsender Übereinstimmung*, t. 1, 487–517.

²⁰ *Dokumente wachsender Übereinstimmung* w tomach 1–4 zawierają 8 uzgodnień dialogu metodystyczno-katolickiego na forum światowym. Żaden z nich nie jest wprost poświęcony Eucharystii, ale w każdym z nich są teksty odnoszące się do niej, np.: *Denver-Bericht* (1971), w: *Dokumente wachsender Übereinstimmung*, t. 1, 388–422; *Dublin-Bericht* (1976), w: *Dokumente wachsender Übereinstimmung*, t. 1, 423–453; *Die Gnade, die euch in Christus gegeben ist* (2006),

2.2. Eucharystia jako anamneza i ofiara

Formułując wspólne rozumienie ofiarniczego charakteru Eucharystii ARCIC rozważa pojęcie anamnezy. „Zbawcza śmierć Chrystusa i Jego zmartwychwstanie miało miejsce raz jeden i jedyny w historii. Śmierć Jezusa na krzyżu jako szczytowy punkt Jego życia w posłuszeństwie była tą jedną, jedyną i doskonałą ofiarą za grzechy świata. Co Chrystus wówczas raz na zawsze dokonał, nie może być ani powtórzone, ani nic nie można do tego dzieła dołożyć. Ta podstawowa prawda wiary nie może zostać zaciemniona związkiem ofiary Chrystusa z Eucharystią. Niemniej Bóg dał swojemu Kościołowi Eucharystię jako znak, poprzez który zbawcze dzieło Chrystusa na krzyżu jest przepowiadane i realizowane w życiu Kościoła. Pojęcie anamnezy – jak ono było rozumiane w czasach Chrystusa w odniesieniu do święta Paschy, to znaczy jako aktualne uskutecznianie wydarzeń z przeszłości – otwiera drogę do właściwego rozumienia relacji między ofiarą Chrystusa a Eucharystią”²¹. Także w późniejszym dokumencie z 1993 r. podkreślono przekonanie, że Eucharystia prawdziwie jest ofiarą, ale na „sposób sakramentalny”²², zaś zadośćuczynny charakter eucharystycznej ofiary Chrystusa może być odnoszony także do zmarłych²³.

W kontrowersyjnym dla ewangelików temacie, jakim jest rozumienie Eucharystii jako ofiary, w dialogu luterańsko-katolickim wykorzystano tekst wypracowany przez Komisję „Wiara i Ustrój” w Akrze w 1974 r.: „Chrystus ustanowił Eucharystię, sakrament swojego Ciała i Krwi, ukierunkowany na krzyż i zmartwychwstanie jako anamnezę całego Bożego dzieła pojednania w Jego osobie. Ze wszystkim, co Chrystus zdziałał dla nas i całego stworzenia (w Jego wcieleniu, posługiwaniu, nauce, cierpieniu, ofierze, zmartwychwstaniu, wniebowstąpieniu, zesłaniu Ducha Świętego), jest On obecny w anamnezie, jak również obecny jest przedsmak Jego paruzji i pełni Bożego panowania”²⁴. Dokument odwołuje się również do tekstu ARCIC wyjaśniają pojęcie anamnezy²⁵. Obydwie strony dialogu katolicko-luterańskiego są zgodne w wierze, że Jezus Chrystus podczas Wieczerzy Pańskiej obecny jest jako ofiara, która raz na zawsze została złożona za grzechy świata. Ta ofiara nie może być ani kontynuowana, ani powtórzona, ani zastąpiona, ani uzupełniana; z pewnością jednak może i powinna być wciąż na

w: *Dokumente wachsender Übereinstimmung*, t. 4, 759–832, zwł. nr 93n. Zob. E. PUŚLECKI, *Eucharystia w dialogu katolicko-metodystycznym*, w: *Wspólna Eucharystia – cel ekumenii*, 207–224.

²¹ *Windsor-Erklärung*, 5.

²² *Klarstellungen der ARCIC zu ihren Erklärungen über die Eucharistie und das Amt* 13. Całość w: *Dokumente wachsender Übereinstimmung*, t. 3, 213–224.

²³ Por. *Klarstellungen der ARCIC zu ihren Erklärungen über die Eucharistie und das Amt*, 16.

²⁴ *Wieczera Pańska*, 39.

²⁵ Zob. *tamże*, 36.

nowo podstawowym środkiem inspirującym życie wspólnoty kościelnej. Strony przyznają równocześnie, że odnośnie do sposobu i zakresu działania Eucharystycznej Ofiary istnieją między nimi odmienne opinie²⁶.

W dialogu reformowano-katolickim realizacja nakazu Chrystusa „to czyńcie na moją pamiątkę” stanowi Jego uobecnienie we wspólnocie kościelnej²⁷. Ta „pamiątka” jest czymś więcej niż tylko mentalną „pamięcią”²⁸. Obecność Chrystusa w Eucharystii łączy z terminami daru i ofiary, które miłe są Bogu (por. Ef 5,2). Mowa jest również o „oferze wdzięczności”, poprzez którą Bóg zostaje uwielbiony (por. Rz 12,1; 1 P 2,5).

W dialogu metodystyczno-katolickim obie strony zgodnie przyjęły sformułowanie, że Eucharystia stanowi świętowanie pełnej, doskonałej, jedynej, w pełni zadośćuczynnej ofiary Chrystusa, którą On raz na zawsze poniósł za grzechy całego świata. Eucharystia stanowi „pamiątkę” (*anamensis*) nie tylko poprzez odwoływanie się do minionych wydarzeń lub ich znaczenia, ale ta „pamiątka” jest „skutecznym zwiastowaniem pełnych mocy dzieł Boga poprzez Kościół”²⁹. Zgodnie z całą chrześcijańską tradycją dialogujące strony widzą w Eucharystii pamiątkę ofiary Chrystusa.

2.3. Realna obecność Chrystusa w Eucharystii

Oдноśnie do realnej obecności Chrystusa w Eucharystii anglikanie i katolicy są zgodni, że „Wspólnota z Chrystusem w Eucharystii poprzez chleb i wino, które w tym misterium stają się Jego Ciałem i Krwią, zakłada Jego prawdziwą i skuteczną w swym działaniu obecność”³⁰. Materialne elementy nie są tylko samymi znakami – „Chrystusowe Ciało i Krew stają się rzeczywiście obecne i rzeczywiście można je przyjąć”³¹. Ta obecność jest obecnością sakramentalną. Bóg posługuje się rzeczywistością tego świata, by ukazać rzeczywistość nowego stworzenia. Dokument dialogu w prosty sposób tłumaczy, że przed Modlitwą Eucharystyczną wierzący na pytanie „co to jest?”, odpowiada – „to jest chleb”, natomiast po Modlitwie Eucharystycznej na to samo pytanie daje odpowiedź –

²⁶ Por. *tamże*, 56.

²⁷ Por. *Die Gegenwart der Kirche in der Welt*, 82–86.

²⁸ *Tamże*, 70; por. *tamże*, 81.

²⁹ *Dublin-Bericht*, 63. Por. *Das Wort des Lebens*, 102. Całość w: *Dokumente wachsender Übereinstimmung*, t. 3, 469–506.

³⁰ *Windsor-Erklärung*, 6. Wyjaśnienie do tego dokumentu tłumaczy, że w tym „staniu się” nie chodzi jednak o materialną przemianę. W liturgicznym użyciu tego słowa nie chodzi o ograniczenie obecności Chrystusa do konsekrowanych elementów, nie chodzi również o taki sam sposób obecności Chrystusa w Eucharystii, w jaki On był obecny podczas swego ziemskiego życia. *Erläuterung Salisbury* (1979) 6, w: *Dokumente wachsender Übereinstimmung*, t. 1, 145n.

³¹ *Windsor-Erklärung*, 9.

„to jest prawdziwe Ciało Chrystusa, Chleb Życia”³². W przypisie dokument wyjaśnia też, że używane w Kościele rzymskokatolickim słowo „transsubstancjacja” wskazuje na Boga, który w Eucharystii dokonuje przemiany wewnętrznej rzeczywistości wykorzystywanych elementów. Podkreśla również, że to pojęcie należy rozumieć w sensie potwierdzenia faktu obecności Chrystusa, jak i zupełnej przemiany. Współczesna teologia rzymskokatolicka pojęciem „transsubstancjacja” nie chce tłumaczyć „sposobu przemiany”³³. „Realna obecność Chrystusa w Eucharystii może być rozumiana tylko w kontekście tajemnicy wydarzenia Wielkanocy, które pokazuje, że On ofiaruje samego siebie i daje siebie tym, którzy do Niego należą, przynosząc im pojednanie, pokój i życie”³⁴. Anglikańsko-katolickie uzgodnienie podkreśla rolę wiary uczestniczącego w Eucharystii. Do przyjęcia Eucharystii potrzebna jest wiara. Ona ma moc życiodajną i przemieniającą. Sakramentalne Ciało i Krew Zbawiciela są obecne jako dary dla wierzących. Poprzez wiarę obecność Chrystusa, która nie jest zależna od wiary pojedynczego wiernego, by mogła stanowić rzeczywiste samoofiarowanie się Chrystusa Pana swojemu Kościołowi – nie jest już więcej tylko obecnością „dla” wierzących, ale także obecnością „z Nim”³⁵.

W dialogu luterańsko-katolickim znalazło się sformułowanie: „W sakramencie Wieczerzy Pańskiej jest Jezus Chrystus, prawdziwy Bóg i prawdziwy człowiek, w pełni i całkowicie obecny ze swoim Ciałem i swoją Krwią pod znakami chleba i wina”. Obecność tę, którą na przestrzeni wieków próbowano na różne sposoby opisać, uczestnicy dialogu oddają słowami: „realna”, „prawdziwa” i „substancjalna”. Określają ją też takimi słowami, jak: „sakramentalna”, „nadnaturalna” i „duchowa”. Określenia te wprawdzie nie są tak samo rozumiane w tradycji katolickiej i luterańskiej, ale jedna i druga tradycja przeciwna jest przestrzennemu i naturalnemu sposobowi rozumienia tej obecności, jak i czysto wspomnieniowemu (pamiątka) czy figuratywnemu rozumieniu Eucharystii³⁶.

W dialogu reformowano-katolickim również wyraźnie mówi się o wierze w realną obecność Chrystusa w Eucharystii, dostrzegając w niej m.in.: pamiątkę śmierci i zmartwychwstania Pana (1), źródło wspólnoty miłości z Nim – w mocy Ducha Świętego (2) i źródło eschatologicznej nadziei na Jego powtórne przyjście (3). O specyfice obecności Chrystusa w Eucharystii zostało powiedziane, że jest ona „zarazem sakramentalna i personalna”³⁷.

³² *Erläuterung Salisbury*, 6.

³³ Por. *Windsor-Erklärung*, 6.

³⁴ *Tamże*.

³⁵ Por. *tamże*, 8; *Erläuterung Salisbury*, 7.

³⁶ Por. *Wieczerza Pańska*, 16.

³⁷ *Die Gegenwart der Kirche in der Welt*, 91; por. *Auf dem Weg zu einem gemeinsamen Verständnis von Kirche*, 152. Całość w: *Dokumente wachsender Übereinstimmung*, t. 2, 623–673.

Dialog metodystyczno-katolicki posiada sformułowania o pełni Boskiego i ludzkiego bytu Chrystusa obecnego w Eucharystii. Ta obecność nie jest zależna od doświadczenia przyjmującego Eucharystię, niemniej staje się naszym udziałem tylko dzięki wierze. Sposób tej obecności Chrystusa jest szczególny – ona realizuje się za pośrednictwem świętych elementów chleba i wina, które podczas Eucharystii są sprawczymi znakami Ciała i Krwi Chrystusa³⁸. Tekst dialogu odwołuje się też do wspomnianych już tekstów dialogu anglikańsko-katolickiego³⁹.

2.4. Ponowne odkrycie epiklezy

Ruch ekumeniczny przyczynił się do zażegnania wielowiekowego sporu między Kościołem Wschodnim i Zachodnim dotyczącym roli epiklezy eucharystycznej – przyzywania Ducha Świętego nad darami chleba i wina. Dzięki otwarciu na Wschód różne zachodnie tradycje teologiczne i kościelne zaczęły bardziej dostrzegać szczególną rolę Ducha Świętego w przemianie eucharystycznych elementów. Przemiany które zaszły, mają swoje odbicie w prowadzonych dialogach ekumenicznych. ARCIC krótko, ale jasno, podkreśla rolę Ducha Świętego w Eucharystii. „Odpowiednio do tradycyjnego porządku liturgii modlitwa konsekracyjna (*anaphora*) prowadzi wiernych do komunii. Przez tę dziękczynną modlitwę, która jako słowa wiary skierowana jest do Ojca, chleb i wino dzięki działaniu Ducha Świętego stają się Ciałem i Krwią Chrystusa – stąd podczas Komunii spożywamy Ciało Chrystusa i pijemy Jego Krew”⁴⁰.

Świadomość roli działania Ducha Świętego podczas Eucharystii widoczna jest też u autorów uzgodnienia luterkańsko-katolickiego *Wieczera Pańska*. Dostrzegają oni, że jak Jezus podczas swojego ziemskiego życia wszystko czynił w Duchu Świętym i w mocy Ducha samego siebie złożył w ofierze, tak też Jego eucharystyczne działanie realizuje się przez tegoż samego Ducha. Podczas liturgii eucharystycznej Kościół prosi o Ducha Świętego, by przez eucharystyczne dary został odnowiony i uświęcony dla realizacji swojego posłannictwa w świecie. Mocą Ducha Świętego chleb i wino poprzez stwórcze Słowo stają się Ciałem i Krwią Chrystusa. Duch miłości sprawia, że sakrament miłości staje się rzeczywistością, kiedy Boska miłość udziela się człowiekowi w jego ziemskiej rzeczywistości, by go znowu pociągnąć do siebie. „Eucharystia nie jest jednak żadnym automatycznie działającym środkiem leczniczym dla ratowania świata, ona zakłada obecność i działanie Ducha Świętego”⁴¹.

³⁸ *Dublin-Bericht* 54; *Denver-Bericht*, 83.

³⁹ Por. *Dublin-Bericht*, 55; *Windsor-Erklärung*, 6.

⁴⁰ *Tamże*, 10; por. *tamże*, 11.

⁴¹ *Wieczera Pańska*, 23; por. *tamże*, 21n.

Do działania Ducha Świętego w Eucharystii odwołują się również sygnatariusze dialogu reformowano-katolickiego. „Znaczenie, moc i oddziaływanie Wieczerzy Pańskiej ma swoje źródło w krzyżu Chrystusa i w Jego żywej obecności w Duchu Świętym”⁴². „Urzeczywistnienie tej rzeczywistości Chrystusa dla nas i nasze włączenie w Chrystusa jest właściwym dziełem Ducha Świętego, które to dzieło realizuje się podczas eucharystycznej liturgii, kiedy Kościół prosi Boga Ojca, aby zesłał Ducha Świętego, by uświęcił lud zebrany na liturgii, jak i chleb oraz wino. W jaki sposób Chrystus jest obecny w Eucharystii, możemy do pewnego stopnia pojąć, kiedy patrzymy na działanie tego samego Ducha Świętego np. przy narodzeniu Jezusa z Dziewicy Maryi czy też przy cielesnym zmartwychwstaniu Jezusa – chociaż to wszystko zrozumiałe jest tylko z perspektywy Bożej, ale nie ludzkiej”⁴³. Jezus Chrystus w swoim samo ofiarowaniu się Ojcu mocą wiecznego Ducha także nas w sobie samym ofiaruje. Ten sam Duch, w którym Jezus woła „Abba, Ojciec” (Mk 14,36), i który „Abba, Ojciec” woła w nas, kiedy podczas Eucharystii naszymi ustami odmawiamy Modlitwę Pańską⁴⁴.

Rola Ducha Świętego szczególnie podkreślana jest w dokumentach dialogu metodystyczno-katolickiego. Sakramenty są pełnymi mocy znakami, poprzez które dzięki wierze stajemy się odbiorcami Bożej łaski. „Działania sakramentów nie można pojmować w sposób mechaniczny. W sakramentach Bóg w sposób pełen tajemnicy działa przez swojego Ducha. Kościelne obrzędy, które uznane są za sakramenty, są aktywnymi znakami łaski, ponieważ nie są tylko ludzkim działaniem. Dzięki mocy Ducha Świętego wnoszą w nas życiodajne działanie, jak i sam dar ofiarującego się nam Chrystusa”⁴⁵.

2.5. Przewodniczenie Eucharystii

Na samym początku trzeba stwierdzić, że wszystkie dialogi mówią o osobach ordynowanych jako właściwych sługach Eucharystii. Dialog anglikańsko-katolicki uzasadnia taką praktykę ściśle chrystocentrycznie i eklezjologicznie. Skoro przepowiadanie pojednania w Chrystusie i Jego miłości należy do ustawicznego posłannictwa Kościoła, a Kościół żyje Eucharystią jako pamiątką (anamneza) tego pojednania, która służy Kościołowi w wypełnieniu jego misji, stąd też

⁴² *Die Gegenwart der Kirche in der Welt*, 81.

⁴³ *Tamże*, 82.

⁴⁴ Por. *tamże*, 85; por. też Rz 8,15.

⁴⁵ *Towards a Statement on the Church. Nairobi-Bericht* (1986), 16. Całość w: *Dokumente wachsender Übereinstimmung*, t. 2, 507–525; *Das Wort des Lebens*, 51. Całość w: *Dokumente wachsender Übereinstimmung*, t. 3, 469–506.

słusznie ci, którzy przewodniczą wspólnocie kościelnej, przewodniczą również w sprawowaniu Eucharystii⁴⁶.

„Ordynacja oznacza wejście w przez Boga ustanowiony apostołski urząd, który służy jedności w Kościele lokalnym i między Kościołami lokalnymi, jak i również jest znakiem tej jedności. Każda pojedyncza ordynacja jest stąd wyrazem ustawicznego trwania w apostołskości i katolickości całego Kościoła. Tak jak pierwsi apostołowie nie sami siebie wybrali, ale zostali wybrani przez Jezusa i od Niego otrzymali misję, tak też przez ordynację zostają w Kościele powołani ludzie, których powołał Chrystus. Nie tylko ich powołanie pochodzi od Chrystusa, ale także uzdolnienia do wykonywania takiego urzędu są darem Ducha. (...) W ordynacji wyraża to modlitwa biskupa o dar Ducha Świętego, zaś nałożenie rąk na kandydata jest zewnętrznym znakiem otrzymanych darów”⁴⁷. W dalszej części dialogowe uzgodnienie wyraźnie stwierdza, że tylko osoba ordynowana „przewodniczy Eucharystii, w czasie której w imieniu Chrystusa i jako reprezentant Jego Kościoła wypowiada słowa ustanowienia Eucharystii z Ostatniej Wieczery, przyzywając Ducha Świętego na przyniesione dary”⁴⁸. Dokument dodaje jeszcze, że obydwie tradycje dają pierwszeństwo sakramentowi chrztu i Eucharystii jako sakramentom „koniecznym do zbawienia”, co wcale jednak nie umniejsza przyjmowania sakramentalnego charakteru ordynacji, który to charakter bez większych różnic przyjmowany jest przez jedną i drugą tradycję⁴⁹.

W podobnym chrystocentrycznym tonie jak w anglikańsko-katolickim *Ministry and Ordination* utrzymane są stwierdzenia z dokumentu luterkańsko-katolickiego i reformowano-katolickiego. Powołani do przewodniczenia Eucharystii są powołani przez Chrystusa. Zgromadzona wspólnota nie jest panem Eucharystii. Eucharystię otrzymała wspólnota w darze od Chrystusa, który żyje w swoim Kościele. Mimo że luteranie nie przyznają ordynacji charakteru sakramentu, to w dialogu z katolikami uznają, że przewodniczenie Eucharystii należy do tych, którzy w Kościele zostali do tego przeznaczeni, a więc do osób ordynowanych. Zadaniem osób ordynowanych jest bowiem głoszenie słowa Bożego i udzielanie sakramentów⁵⁰.

⁴⁶ Tekst powołuje się na *List św. Ignacego do Smyrńczyków*, 8,1. *Amt und Ordination. Canterbury-Erklärung* (1973), 12. Całość w: *Dokumente wachsender Übereinstimmung*, t. 1, 148–155. Zob. R. PORADA, *Wspólna Eucharystia w kontekście rozumienia urzędu kościelnego*, w: *Wspólna Eucharystia – cel ekumenii*, 265–277.

⁴⁷ *Amt und Ordination. Canterbury-Erklärung* (1973), 14.

⁴⁸ *Erläuterung Salisbury*, 2. Całość w: *Dokumente wachsender Übereinstimmung*, t. 1, 155–158.

⁴⁹ Por. *Erläuterung Salisbury*, 3.

⁵⁰ Por. *Wieczera Pańska*, 13–20, 65–68; zob. CH. BÖTTIGHEIMER, *Apostolische Amtssukzession in ökumenischer Perspektive. Gegenseitige Anerkennung geistlicher Ämter als Bedingung von Eucharistiegemeinschaft*, „Catholica” 41 (1997), 300–314.

W dialogu reformowano-katolickim znajdują się słowa o Chrystusie, który „sam regularnie wzywa wspólnotę kościelną do świętowania pamiętki Jego śmierci”⁵¹. Przewodniczenie Eucharystii przez osobę ordynowaną wyraża jedyną w swoim rodzaju rolę Chrystusa jako Pana i Gospodarza Eucharystii. Przewodnicząc Eucharystii, osoba ordynowana winna ukazywać zgromadzonej wspólnocie, że nie ona spełnia rolę nadrzędną, ona jedynie w posłuszeństwie wypełnia to, co Chrystus zlecił swojemu Kościołowi. Wspólnota nie ustanawia urzędu ordynacji, ani go też nie autoryzuje. Urząd jest darem żyjącego Chrystusa dla wspólnoty Kościoła⁵².

W Kościołach metodystycznych zasadą pozostaje, że Eucharystii przewodniczy osoba ordynowana. W Wieczerzy Pańskiej widzi się reprezentatywny akt całego Kościoła, stąd też przyjęta zasada – chociaż nieobowiązująca absolutnie, by urzędowy reprezentant Kościoła przewodniczył Eucharystii⁵³.

3. Tematy otwarte

Dokument Międzynarodowej Anglikańsko-Rzymskokatolickiej Komisji ds. Jedności i Posłannictwa znany pod nazwą JARCCUM⁵⁴ wymienia dwa tematy wymagające dalszego pogłębienia. Po pierwsze: „Anglikanie i katolicy uznają, że istnieje ścisła relacja między udziałem w Eucharystii a pełną przynależnością kościelną, niemniej istnieją różnice zdań odnośnie do roli Eucharystii na drodze do pełnej wspólnoty kościelnej. Kościoły Wspólnoty Anglikańskiej i Kościoła rzymskokatolickiego mają z tego powodu odmienne regulacje odnośnie do udziału w Eucharystii”⁵⁵. Po drugie: „w Kościele rzymskokatolickim wymaga się adoracji Chrystusa pod postacią przechowywanego sakramentu. Ma to miejsce także w niektórych kościołach anglikańskich. Są jednak także anglikanie mający problem z takimi formami pobożności, gdyż obawiają się, że prawdziwa istota tego sakramentu poprzez takie praktyki zostaje zaciemniona”⁵⁶.

W dialogu luterańsko-katolickim osiągnięto podstawowy konsensus odnośnie do realnej obecności Chrystusa w Eucharystii i ofiarniczego charakteru Eucharystii. Równocześnie dialog ten zwraca uwagę na nierozwiązany problemem kwestii trwania eucharystycznej obecności Chrystusa. Luteranie odrzucają pojęcie

⁵¹ *Die Gegenwart der Kirche in der Welt*, 75.

⁵² Por. *tamże*.

⁵³ Por. *Dublin-Bericht*, 101.

⁵⁴ International Anglican – Roman Catholic Commission for Unity and Mission.

⁵⁵ *Zusammenwachsen in Einheit und Sendung* 46. Całość w: *Dokumente wachsender Übereinstimmung*, t. 4, 331–378.

⁵⁶ *Zusammenwachsen in Einheit und Sendung*, 49; por. *Erläuterung Salisbury* 8n.

transsubstancjacji, nauczają jednak o obecności Chrystusa „w, z i pod postacią chleba i wina”. W obecności tej widzą analogię do wcielenia Chrystusa. Pojęcie transsubstancjacji jest przez nich odbierane jako próba racjonalistycznego uściślenia tajemnicy Eucharystii, która może implikować jej zbyt realistyczne rozumienie. Pisma wyznaniowe Kościoła luterńskiego pozwalają jednak mówić o przemianie (*Wandlung*). W dialogu z katolikami luteranie przyjęli do wiadomości, że kiedy katolicy tę „przemianę” nazywają „transsubstancjacją”, to czynią to w celu wyrażenia i zachowania charakteru tajemnicy Eucharystii, a nie w celu wyjaśnienia sposobu eucharystycznej przemiany⁵⁷.

Odnosnie do trwania eucharystycznej obecności Chrystusa luteranie i katolicy są przekonani, że ta obecność ukierunkowana jest na przyjęcie eucharystycznych postaci w duchu wiary, niemniej ta eucharystyczna obecność nie jest ograniczona do samego momentu przyjęcia eucharystycznych postaci, ani nie jest też zależna od wiary przyjmującego. Odpowiednio do tego przekonania wierni katolicy zostają zaproszeni, by temu Najświętszemu Sakramentowi oddawać taką cześć, jaka należy się samemu Bogu. Strona luterńska nierzadko dystansowała się i dystansuje od pewnych form eucharystycznej pobożności, które wiążą się z powyższym przekonaniem. Ocenia się je jako niedopuszczalne oddzielenie od wydarzenia Eucharystii. Katolicy natomiast czują się urażeni sposobem, w jaki niektórzy luteranie obchodzą się z postaciami eucharystycznymi, które pozostały po skończonej akcji liturgicznej. Dotychczas tej dyskrepancji nie udało się przezwyciężyć⁵⁸.

Również nauka o ofiarniczym charakterze Eucharystii ustawicznie stanowi jeszcze przestrzeń odmiennych przekonań. Dla katolików ofiara Mszy św. stanowi uobecnienie ofiary krzyża, nie jest ona żadnym powtórzeniem ofiary krzyża i niczego nie dodaje do jej zbawczego znaczenia. To „uobecnienie” jest potwierdzeniem jednorazowej ofiary Jezusa na krzyżu, w żadnym zaś wypadku nie podważa jej jedyności i pełni. Luteranie jednak obawiają się, że rozumienie Eucharystii jako „ofiary przebłagalnej” podważa jedyność i pełną wystarczalność ofiary Jezusa na krzyżu, stąd też po dziś dzień w tradycji luterńskiej unika się języka posługującego się słowem „ofiara mszy”. Z drugiej strony trzeba jednak zauważyć, że luterńska wizja akceptuje rozumienie Wieczery Pańskiej jako „ofiary dziękczynnej”⁵⁹.

Uczestnicy dialogu reformowano-katolickiego są przekonani, że mimo różnic uda im się w przyszłości wypracować takie rozumienie sensu, celu i podstaw Eucharystii, które zgodne będą ze słowem Bożym i uniwersalną tradycją Kościo-

⁵⁷ Por. *Wieczera Pańska*, 49–51.

⁵⁸ Por. *tamże*, 53–54.

⁵⁹ Por. *Wieczera Pańska*, 59–61.

ła. Polemiczna terminologia wypracowana w reformacyjnym kontekście nie jest adekwatna, by wyrazić to, co już dziś obydwie tradycje teologiczne i kościelne widzą jako wspólne. Wśród kwestii wymagających rozważenia zwraca się uwagę na trzy kwestie: pytanie o elementy konstytutywne Eucharystii – szczególnie w perspektywie ich relacji do różnych form świętowania agape w niektórych wspólnotach chrześcijańskich (1); pytanie o swego rodzaju „użytek” (*Gebrauch*) Eucharystii dziś – zachowując świadomość jej wielkiej tradycji w życiu wiernych, ale i wielkich przemian, którym podlegają i ulegają współcześni wierni (2); pytanie o „wzajemną gościnność eucharystyczną” – szczególnie ważne z dzisiejszej perspektywy pastoralnej (3)⁶⁰.

Dokumenty dialogu metodystyczno-katolickiego wymieniają liczne zagadnienia wymagające dalszych dyskusji w rozumieniu Eucharystii. Zasadnicza różnicę widzą w rozumieniu przemiany chleba i wina w Ciało Krew Pańską. Według nauczania katolickiego fizyczny i chemiczny skład chleba oraz wina podczas Eucharystii pozostaje niezmienny, jednak ich wewnętrzna rzeczywistość – istota, ulega zmianie, staje się bowiem rzeczywistością Ciała i Krwi Chrystusa. Metodyści natomiast od *Uzgodnienia z Windsor* mogą zgodzić się na wyrażenia o „pełnej tajemnicy, zasadniczej przemianie”, ale tylko w tym sensie, że chleb i wino otrzymują dodatkowe znaczenie jako „działające znaki” (*wirksamme Zeichen*) Ciała i Krwi Chrystusa. Przemiana ta nie jest jednak według nich tego typu, że chleb i wino przestają istnieć jako chleb i wino⁶¹. Podobne do przekonań innych ewangelików są też metodystyczne poglądy dotyczące przechowywania postaci eucharystycznych (nie przechowują ich) czy mówienia o Eucharystii jako ofierze. Oprócz tego metodyści są też zwolennikami pełnej gościnności eucharystycznej, nie widzą również problemu, gdyby Eucharystii w wyjątkowych sytuacjach przewodniczyła osoba bez ordynacji. Nierozwiązane problemy dialogu metodystyczno-katolickiego zbiera i wymienia także *Oświadczenie z Seulu*, gdzie jako warunek wzajemnego uznania Eucharystii wymieniono konieczność uzgodnienia takich zagadnień, jak istota i ważność posługiwania tych, którzy przewodniczą Eucharystii, dokładne uściślenie znaczenia Eucharystii jako sakramentalnej „pamięci”, zbawczej śmierci i zmartwychwstania Chrystusa, obecności Chrystusa w Komunii św. oraz związków wspólnoty eucharystycznej ze wspólnotą Kościoła⁶².

⁶⁰ Por. *Die Gegenwart der Kirche in der Welt*, 91n.

⁶¹ Por. *Dublin-Bericht*, 59; *Denver-Bericht*, 84.

⁶² *Die Gnade, die euch in Christus gegeben ist*, 94. Całość w: *Dokumente wachsender Übereinstimmung*, t. 4, 759–832.

* * *

Teksty omawianych dialogów doktrynalnych dotyczących Eucharystii bardziej lub mniej wyraźnie eksponują centralną rolę liturgii, zwłaszcza liturgii eucharystycznej, jako prapoczątku i istoty Kościoła. Ofiarniczy charakter Eucharystii oraz realna obecność Chrystusa w Eucharystii stanowiły powód największych kontrowersji w okresie Reformacji, ale dzięki biblijnej idei *anamnesis* dialogi ekumeniczne otwarły nowe perspektywy dla bardziej pojednanego rozumienia Eucharystii. W niektórych tekstach dialogów doktrynalnych widoczne są już „substancjalne”, choć, niestety, jeszcze „niepełne” konwergencje. To samo odnosi się do ekumenicznego odkrycia znaczenia epiklezy, a tym samym działania Ducha Świętego w liturgii eucharystycznej i pozostałych sakramentach. Zachodzące procesy i ufnosć w przemieniającą moc Bożego Ducha pozwala żywić nadzieję, że w czasie znanym tylko Bożemu Duchowi i nie do końca zależnym od ludzkich usiłowań Eucharystia stanie się znakiem świętowania pełnej wspólnoty we wierze.

Bibliografia:

- BERGERAU CH. (Hg.), *Abendmahl – Fest der Hoffnung. Grundlagen – Liturgien – Texte*, Gütersloh 2000.
- BÖTTIGHEIMER CH., *Apostolische Amtssukzession in ökumenischer Perspektive. Gegenseitige Anerkennung geistlicher Ämter als Bedingung von Eucharistiegemeinschaft*, „Catholica” 41 (1997), 300–314.
- CENTRE D'ÉTUDES OECUMÉNIQUES (STRASBOURG), INSTITUT FÜR ÖKUMENISCHE THEOLOGIE (TÜBINGEN), KONFESSIONSKUNDLICHES INSTITUT (BENSHEIM), *Abendmahlsgemeinschaft ist möglich. Thesen zur eucharistischen Gastfreundschaft*, Frankfurt 2003.
- Dokumente wachsender Übereinstimmung*, t. 1, H. MEYER, D. PAPANDREOU, H.J. URBAN, L. VISCHER (red.), Paderborn 1983.
- Dokumenty Soborów Powszechnych*, t. 4, A. BARON, H. PIETRAS (oprac.), Kraków 2005.
- HANC W., *Ekumeniczny wymiar sakramentów chrześcijańskiej inicjacji*, Włocławek 2003.
- HANC W., *Trudności i przeszkody na drodze ku eucharystycznej pełni*, w: P. JASKÓŁA, R. PORADA (red.), *Wspólna Eucharystia – cel ekumenii*, Opole 2005, 179–196.
- JASKÓŁA P., PORADA R. (red.), *Wspólna Eucharystia – cel ekumenii*, Opole 2005.

- KANTYKA P., *Anglikanie i metodyści w dialogu z katolikami na temat Eucharystii*, w: P. JASKÓŁA, R. PORADA (red.), *Wspólna Eucharystia – cel ekumenii*, Opole 2005, 225–242.
- KANTYKA P., *Ku wspólnemu rozumieniu Kościoła. Eklezjologia dialogu katolicko-metodystycznego*, Lublin 2008.
- KASPER W., *Die Früchte ernten. Grundlagen christlichen Glaubens im ökumenischen Dialog*, Paderborn 2011.
- KASPER W., *Harvesting the Fruits. Aspects of Christian Faith in Ecumenical Dialogue*, New York 2009.
- Katechizm Heidelberski*, B. STAHL (red.), Warszawa 1988.
- NOWAK J., *Perspektywy wspólnej Eucharystii w dialogach ewangelicko-katolickich*, w: P. JASKÓŁA, R. PORADA (red.), *Wspólna Eucharystia – cel ekumenii*, Opole 2005, 243–252.
- ÖKUMENE-KOMMISSION DER DEUTSCHEN BISCHOFSKONFERENZ, *Zur Frage der eucharistischen Gastfreundschaft bei konfessionsverschiedenen Ehen und Familien*, „Una Sancta” 52 (1997), 85–88.
- PESCH O.H., *Gemeinschaft beim Herrenmahl. Plädoyer für ein Ende der Denkverweigerungen*, w: B.J. HILBERATH, D. SATTLER (red.), *Vorgeschmack. Ökumenische Bemühungen um die Eucharistie*, Mainz 1995, 539–571.
- PORADA R., *Wspólna Eucharystia w kontekście rozumienia urzędu kościelnego*, w: P. JASKÓŁA, R. PORADA (red.), *Wspólna Eucharystia – cel ekumenii*, Opole 2005, 265–277.
- PUŚLECKI E., *Eucharystia w dialogu katolicko-metodystycznym*, w: P. JASKÓŁA, R. PORADA (red.), *Wspólna Eucharystia – cel ekumenii*, Opole 2005, 207–224.
- SATTLER D., *Abendmahl und Eucharistie. Anregungen durch eine Umfrage im Kontext des Ökumenischen Kirchentags*, „Stimmen der Zeit” 221 (2003), 651–662.
- SATTLER D., NÜSSEL F., *Menschenstimmen zu Abendmahl und Eucharistie. Erinnerungen – Anfragen – Erwartungen*, Frankfurt 2004.
- SATTLER D., *Zu Seinem Gedächtnis. Eucharistische Christus-Anamnese im Kontext des Ökumenischen Kirchentags*, „Geist und Leben” 76 (2003), 197–210.
- Sobór Watykański II. Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 1967.
- Wieczera Pańska. Raport Wspólnej Komisji Rzymskokatolickiej – Ewangelicko-luterańskiej (1978)*, w: K. KARSKI, S.C. NAPIÓRKOWSKI (red.), *Blżej wspólnoty. Katolicy i luteranie w dialogu 1965–2000*, tłum. S.C. Napiórkowski, Lublin 2003, 165–195.